

SANATÇI GÖZÜYLE MEHTER

GÜNDEGÜL PARLAR

*Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümünden mezun,
Sanatsal Mozaik Dergisinin Genel Yayın Yönetmenliği ve Yazı İşleri
Müdürlüğünü yapmıştır. Halen Sanat Tarihi alanında master
yapmaktadır. 40'in üzerinde araştırma ve bilimsel, magazin makalesi
mevcut olan Parlar, çeşitli sempozyumlara katılmıştır.*

Mehteran giysilerinden, enstrümanlarından örnekler.

Mehter, kökeni Orta Asya Türk Devletlerine kadar uzanan, Devletin ululuğunu ve muhteşemliğini ortaya koyan en eski müzik törenidir. Mehteri bir şenlik müziği olarak almamak gerekir. Türklere mehterin asıl tanımı, ordunun savaşa çıkışının başlangıcı olmasıdır. Savaşta Hakanın otağının önüne, mehter bayrağının altına kurulan büyük davul, yani hakanlık kösünün vuruşu ile ordu savaşa ilk adımını atar. Bu gelenek Hunlar'dan Osmanlı'lara kadar çok az değişikliklerle aynen devam ederek gelmiştir.

Tarihi kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, mehter ve bayrak bir devlet sembolü olup aynı zamanda hakanın yetki belgesi niteliğinde taşımaktadır. Bu sembol hem kabilelerde, hemde hakanlık nezdinde aynen geçerlidir. Mehter kelimesinin meydana getirdiği kültür ve mana işte budur. Malazgirt Savaşında Yusuf Has Hacib'in, Kutadgu Bilig için yazmış olduğu, mısradaki bunu çok açık bir biçimde ortaya koyar;(1)

"Bulut kükredi, urdı nevbet Tuğu
Şimşek çaktı, çekti (tarttı) hakan tuğunu"

Buradaki bayrak ve davul birliği, mehterdir. Gök gürlemesini andıran davulun çalınışı ile ordu savaşa başlamaktadır. Bayrak ve mehter, burada görüldüğü gibi birbirinden ayrılmayan, ikisi-

nin birlikteliği ile önemli bir devlet sembolü niteliğini taşımaktadır. Ünlü Fransız tarihçi Cnavannes eserinde bunu şöyle anlatmaktadır.(2)

"641 yılında Batı Göktürk Kağanı Bagatur Yabgu'ya Davul ile bayrak verildi."

Bayrak ve davulu veren ise Çin imparatoru Ch'u Lo Hou olup, yabgu'ya devlet sembolünü vererek onu tanıdığını göstermiştir. Bayrak ve davulu alan hakanda kendini bu makamda yetkili görmektedir.

Belgelerde, mehteri tarihin muhtelif devirlerinde kullanıldığını, gösteren örneklerle rastlanmaktadır. Örneğin 26 Ağustos 1071 de yapılan Malazgirt Savaşında, Alp Arslan'ın Romanos Diogenise karşı hazırlanışı tarihi kaynaklarda şöyle verilmektedir.(3)

"Sultan beyaz elbiselerini giydi. Atının kuyruğunu sıktı, Son vasiyetini bildiren hitabetini yaptıktan sonra, Selçuklu ordusu, Allah ve Tekbir sesleri, kös ve boru gürültüleri haykırmalar ile düşmana saldırdı."

Görüldüğü gibi, kösün ve boruların, nevbet davulunun sesi, binlerce metre uzaklıktaki düşmanın moralini bozacak, ürkütecek bir güce sahiptir. Gene Aladdin Keykubad'ın Alaiye kalesinin alınışındaki olayları kaynaklar, "Selçuklu padişahı sancak ve cetri ile ve kös, boru, nekkare ve zurna sesleri içinde kale-

1- Ögel, Babaddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, 8. K. Ve T. B. Yayınları Ankara, 1987 s.

16
2) Chavannes, E. *Document sur les Tou-kiue Occidentaux*, Paris 1900.

3) Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları İstanbul, 1996.

S. 29

Mebteran nevbet
esnasında.
(Mebteran-ı Eyüp
Sultan, Foto:
Kazım Zaim.)

ye doğru ilerledi" diyerek, mehterin ne derece önemli rol oynadığını belirtirler. (4)

Kösler üzerinde önemli çalışmaları olan Prof. Dr. Altan Köymen, Tuğrul ve Alparslanın köslerinin, Abbasilerinden daha büyük ve görkemli olduğunu söylemektedir. Savaşta, uçlarına at kuyruğu bağlı olan tuğlar, ordunun yerini ve konumunu, mehter ise hareketini düzenlemektedir. Geceleri mehterin sesi ordunun bir komuta altında savaşmasını sağlamaktadır. Osmanlı devletinde tuğlara kurban vererek savaşa çıkma geleneği başlamıştır. Kanun-i Kadim denilen, savaşa mehter ile çıkma geleneği, bütün Türk Devletlerinde hiç değişmeden devam etmiştir.

Osmanlılarda ilk mehterin, 1284 yılında 11. Gıyaseddin Mesud'un Osman Gaziye gönderdiği, özel boru ve davul takımıyla kurulduğu kabul edilmekte-

Arif Paşa albümünden.
Mehter konser düzeni
(18.yy.)

Mebteran nevbet düzeninde. (Eyüp Sultan Camii Meydanı, Mebteran-ı EYÜP SULTAN). BELEDİYE ARŞİVİNDEN...

dir.(5) Fetihden sonra, Fatih İstanbulda üç yerde mehter takımı kurdu muştur. Bunlardan birisi de Eyüp semtidir. Nevbet vurulduğunda Padişahların ayağa kalkma töresi kaynaklarda

"...Ta Sultan Mehmed Bin Murad Han zamanına değin.

Resm-i Osmani bunun üzerine idi ki, Her bir sefere huruç etmeğe nevbet vurulsa,

Padişahlar ayağa üzere gelip..."

diye anlatmaktadır. Bu adetle ilgili olarak Aşıkpaşazade, Osmangazi zamanında da bunu şöyle dile getirmektedir.

"...Al-i Osman Gazi seferde nevbet

4) Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yayınları İstanbul, 1996. S. 336
5) Meydan Larousse, Cilt 1. İstanbul, 1972. S. 8

vurulsa ayağa durdular..."

Fakat bu ikiyüzyıllık gelenek, Fatih tarafından,

"İkiyüzyıl önce ölmüş insan için ayağa kalkmak gereksizdir." diyerek kaldırılmıştır. Savaş andı olarak izlediğimiz mehter, konak ve saraylarda da vurulmaktaydı. İbn-i Batuta'ya göre (6), ilk konak olan Davut paşa da, Padişah her sefere çıkışta, nevbet sıralanışı;

"İlkönce hakanın kösü vurulur, ondan sonra ulu hatunun, diğer hatunların, sonra vezirin, sonra komutanların, daha sonrada hep beraber vurularak konaktan çıkılırdı." diyerek anlatılmaktadır.

Padişahın 5 nevbet vuruluşunun yanında, vezirlerin 3 nevbeti vurulurdu.

Fatih zamanında mehter kurala sokulmuş ve en görkemli halini almıştır. Bu devirde mehterhanede 9 zilzen, 9 nakkarazen, 9 boruzen, 9 zurnazen, 9 tabizen, 9 çavuş, bir içoğlanbaşı ve çavuşlarla beraber 64 kişilik bir takım bulunmaktaydı. Çavuşların elinde "çevgen" adı verilen, tepesi ay şeklinde, boncuk ve çingiraklarla süslü bir değnek bulunurdu. Bu bir nevi maestro görevi görerek, takımı sevk ve idare ediyordu.

Mehter takımının giyimleride şöyledir.

Mehterbaşı; başında al kavuğu üzerine beyaz destar sarılır, sırtına al kaput veya çuha biniş ayaklarında sarı mest giyerler. Boruzenler, Zilzenler, Nakkarazenler; başlarına yeşil renkli beyaz destarlıkavuk, sırtlarına mor, larcivert veya siyah çudan biniş, al renkli çakışır, içlerine som çubuklu entari, ayaklarında kırmızı yemeni. Köşzenbaşı; başına kırmızı beyaz destar sarılmış kırmızı kavuk kırmızı kaftan, içine minton, uzun beyaz kuşak, bacaklarına kırmızı şalvar, ayaklarında da kırmızı veya sarı yemeni. Zurnazenler; başlarına mor kavuk, üzerine beyaz destar, belinde kuşağı olan beyaz entari, kırmızı şalvar, kırmızı biniş ve sarı yemeni. Çevgenler ve okuyucular; kırmızı biniş, kavuk ve şalvar, üç entari ve sarı yemeni giyerlerdi. Rütbeleride bugünkü súbaya eşitti.

Kaba zurna, boru, kös, davul, nakkare, zil ve çevgen, mehterde kullanılan enstrümanlar olup tören sırasında,

6) Ögel, Babaddin, Türk kültür Tarihine Giriş, 8. K. Ve T.B. yayımları, Ankara, 1987 s. 51.

"Türk Müzisyenleri". Porselen biblolar, yükseklikleri 19 cm. J.P. Melcbior, Hösch, 1778. Figürlerin bazılarında, sanatçının yorumu ile müzisyenler döneminde Batıda çok moda olan obua, triangl, fagot ve trompet çalmaktadırlar.

önde çorbacı başı, yanlarda yeşil ve ak sancaklar, sağ başta muhafız ile birlikte kırmızı sancak (Devleti temsil eder), sancakların arkasında üç sıra halinde 9 tuğ gelmektedir. Ak sancağın arkasında hücum tuğu yer alır. Tuğlardan sonra

ortada mehterbaşı, çevgenler, zurnazenler, nakkarezenler, zilzenler, davulzanlar, en arkada ise kös bulunmaktadır. Mehter sağ ayakla başlar, üç adımda bira durulur, hafif sola, daha sonra da üç adım devam edilerek sağa selam verilir ve bu tempoda yürümeye devam edilmektedir.

Mehter minyatürü (17.yy.)

7) Arcasoy, Ateş, Sanatsal mozaik Dergisi Sayı 3 İst. 1995.

Mehter giyiminden, töreninden, müziğine kadar elçilerin, ressamaların seyyahların o kadar ilgi odağı olmuştur ki, Türk ve mehter modası Avrupayı uzun süre saran bir salgın haline gelmiştir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında (1520-1574), sınırları Viyanaya kadar dayanan Osmanlı imparatorluğunun ihtişamı, o tarihlerde 90 an besteci ve kompozitör, mehter müziğinden etkilenerek 150 civarında marş bestelemişlerdir. Bu besteciler arasında, Lizst, Rossini, Camille Saint Seans, Johann Straus, Bethowen de bulunmaktadır. Öyle ki Bethowen ünlü "Saraydan Kız Kaçırma" operasının 9. Bölümünde mehter müziğini kullanmıştır.(7)

17.ci ve 18.ci asırlarda mehter müziği, Avusturya, Polonya, Rusya ve Fransada taklit edilerek, Avusturya, Slav, Alman orkestralarına girmiştir. Bugün hala Danimarkada "Yeniçeri Çalgısı", Polonyada "Ksieczy Türecki, İşveç'te" "Türkish Klospel" adlarında mehter müziği çalınmaktadır. Avustur-

yalı besteci Wolfgang Amedeu Mozart, mehter müziğinin baş kısmını alarak yapmış olduğu bestesine "Türk Konçertosu" demiştir.

Dünyanın en iyi zilleri ise, 1623 yılından beri Türkiyede ermeni asıllı Zilciyanlar tarafından üretilmiştir. Mehterin moda olması yalnız müzik alanında olmamış, Türk ve mehter kıyafetleride, o tarihlerde seramiklerde ve pek çok yerde her vesile ile kullanılmıştır.

19. asırda II. Mahmut (1826) yeniçeri teşkilatı ile birlikte mehter takımında kaldırarak, yerine Muzakay-ı Hümayunu kurdurmuştur. Böylece beşyüzyıllık bir tarihe sahip olan mehter geleneğide bitmiştir.

Yerine kurulan Muzıkay-ı Hümayun'un başına Türk ve Fransız hocalar getirilmiş, bunlardan İtalyan besteci Donezetti, albay rütbesi ile 28 yıl boyunca hocalık yapmıştır. Gösterdiği başarıdan dolayı daha sonra paşa unvanı verilmiştir. Donezettinin ölümü üzerine yerine, İtalyan Galilisto Guatelli paşa getirilmiştir. 1923 yılında muzıkay-ı Hümayün yerine "Cumhurbaşkanlığı Bando" kurulmuş, bugün hala bu orkestrasının adı "Cumhurbaşkanlığı Senfoni orkestrası" olarak hizmete devam etmektedir.

1950 yılında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, İngiltere Kralının cenazesine giderken, yanında götürmek üzere mehter takımını kurdurmuştur. Üç katlı olarak 2 Mart 1953 yılında kurulan bu takım, 29 Mayıs 1953 tarihindeki 500.cü

"Zil Çalan Türk Müzisyeni" Porselen biblo, yüksekliği 19 cm. J.P. Melchior, Höchst, 1778

İstanbul'un kurtuluşu şenliklerine de katılmıştır.

Günümüzde Harbiye Askeri Müzede devam eden Mehter takımına, 1997 tarihinde Eyüp Sultan Vakfı'nın da kurmuş olduğu mehter takımında katılmıştır. Böylece 5.M.Ö. 2000 tarihlerine kadar uzanan gelenek, müzik töreni olarak hizmete katılmıştır.

KAYNAKÇA

- Galland, Antoine, A Galland'ın İstanbul'a ait 1672-1673 Günlük Hatıraları, Türk Tarih kurumu, Ankara 1949
- Prof. Dr. Arcasoy, Ateş. Sanatsal Mozaik, D. Sayı 3. İst. 1995.
- Arifpaşa, Ressa, Osmanlı İmparatorluğunda resmi Kıyafetler, 19. Asır Başlarında. İskit Yayınevi.
- Chavannes, e. Document sur les Tou-Kiue Occidentaux, Paris. 1900
- Yrd. Doç. Dr. Çoruhlu, Tülin. Mehterle ilgili bir çalışma.
- Esin, Emel, Türk Kültür tarihi, İç Asyadan Erken Safhalar, Atatürk K. M. Başkanlığı yayınları,

- Ankara 1997.
- Fenerci, Mehmet, Osmanlı Kıyafetleri.
- Meydan Larousse, Cilt 1.İst. 1972.
- Şevket, Mahmutpaşa, L'organisation et les uniform, 1904 İst.
- Prof. Dr. Ögel, Bahaddin. Türk Kültür tarihine Giriş. 6 K. Ve T. Bakanlığı Yayınları. Ankara 1984.
- Prof. Dr. Ögel, Bahaddin. Türk Kültür Tarihe Giriş. 8. K. Ve T. Bakanlığı Yayınları. Ankara 1984
- Prof. Dr. Turan, Osman, Selçuklular zamanında Türkiye, Boğaziçi Yayınları. İst. 1966